

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LARA 2021

TSUMBANDILA YA U MAKA

MARAGA: 80

Tsumbandila iyi ya u maka i na masiatari a 27.

TSIVHUDZO KHA VHAṬOLI/VHAMAKI

- Memorandamu uyu i tou vha tsumbandila fhedzi ya u thusa vhaṭoli/vhamaki.
- Memorandamu u tea u thoma wa dzulelwa dzulo nga vhothe vha kwameaho khathihi na phanele ya u linga musi u ṭola/maka hu sa athu u thoma.
- Phindulo dza vhalingiwa dzi tea u eliwa nga u angaredza zwi tshi tevhedza vhukoni/ndeme yazwo.

MAGA A U ṬOLA/MAKA

1. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzi fhiraho tshivhalo tsho tiwaho, kha vha make/ṭole fhedzi phindulo ya u thoma. (**Mulingiwa ha tei u fhindula mbudziso ndapfu na mbudziso pfufhi u bva kha lushaka luthihi lwa bugu/liṅwalwa.**)
2. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzothe nṅa u bva kha KHETHEKANYO YA A, (vhurendi ho randelwaho), kha vha make/ṭole phindulo mbili fhedzi dza u thoma.
3. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso ndapfu mbili kana mbudziso pfufhi mbili kha KHETHEKANYO dza B na C, kha vha make/ṭole ya u thoma vha **litshe** ya vhuvhili. Arali mulingiwa o fhindula mbudziso dzothe nṅa, kha vha make/ṭole phindulo ya u thoma kha KHETHEKANYO iṅwe na iṅwe, tenda a vha o fhindula mbudziso nthihi pfufhi na nthihi ndapfu.
4. Arali mulingiwa a nga fhindula phindulo mbili hune ya u thoma ya vha yo khakhea ngeno ya vhuvhili i yone, kha vha make ya u thoma vha **litshe** ya vhuvhili.
5. Arali phindulo dzi songo nomboriwa nga ngona, kha vha make/ṭole vha tshi tevhedza memorandamu.
6. Arali vhukhaki ha mupeleṭo vhu tshi nga khakhisa ṭhalutshedzo, kha vha zwi make sa vhukhaki. Arali zwi sa khakhisi ṭhalutshedzo, kha vha make sa zwone.
7. *Mbudziso ndapfu/dza maanea:*
Arali maanea/phindulo ndapfu ya nga vha pfufhi kha tshivhalo tsha maipfi tsho tiwaho, vha songo ṅea ndaṭiso, ngauri o no ḍi dzula o ḍihaṭula ene muṅe. Arali phindulo ya lapfesa u fhirisa mpimo, kha vha sedzuluse/ṭole nga ho teaho nyimele nahone vha songe mutumba na vhaṭoli vhahulwane. **Kha vha shumise rubriki dza u linga dzi re kha *Aphendikisi ya A na B* u ṭola maanea a vhalingiwa.**

8. *Mbudziso pfufhi:*
Arali mulingiwa a songo shumisa zwidevhe musi o humbelwa uri a khouthe, **vha songo nea ndatiso.**
9. Kha **mbudziso dzo vuleaho**, hu songo avhelwa maraga kha EE/HAI, kana kha NDI A TENDA/A THI TENDI. Thikhedzo/Khwathisedzo/thalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.
10. Hu songo avhelwa maraga kha NDI NGOHO/A SI ZWONE kana NDI MBUNO/KUHUMBULELE KWAVE. Thikhedzo/Khwathisedzo/thalutshedzo kha zwi vhe zwone zwi dzhielwaho nzhele kana zwi avhelwaho maraga.

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

VHURENDI HO VHONWAHO

MBUDZISO YA 1: VHURENDI – MBUDZISO NDAPFU

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dzi avhelwe nga ndila yone:

- Maraga dza 6 ndi dza mbuno.
- Maraga 4 ndi dza luambo. Dzone dzi avhelwe nga ndila hei:
 - Maraga 4 arali mbuno dzi 5–6
 - Maraga 3 arali mbuno dzi 4
 - Maraga 2 arali mbuno dzi 3
 - Maraga 1 arali mbuno dzi 2
 - Maraga 0-1 arali mbuno dzi 0-1

'CHRIS HANI' – LR Ndlovu

- Kha vha shumise mbuno dzi tevhelaho, kha dziñwe dzo newaho, sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola mbudziso iyi. Vhupfiwa ha vhalingiwa vhu nga fhambana zwi tshi ya nga kunyanyutshele na kupfesesele kwavho kwa tshirendo.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la u fhedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Zwifanyiso zwa muhumbulo/figara dza muambo ndi ndila ine murendi a shumisa ngayo maipfi ane muvhali a tshi vhala zwa mu disela tshifanyiso muhumbuloni zwa thusedza kha u khwathisedza kupfesesele kwa tshirendo tshenetsho. Thouni ndi nyimele, ndila i pfalaho kha ipfi la murendi ine ya fhedza i tshi bvisela khagala limudi/vhudipfi ha murendi.

Mbuno

Thouni ya tshirendo itshi i pfala i fhasi, i yo fholaho ine ya bvukulula vhudipfi ha vhutungu vhunga mafhungo atsho a a lufu lwa muhali/mulwelambofholowo we a tou vhulawa.

- Murendi u shumisa *liedzamuthu/linanedzi*, 'Lufu lwau lwo rengedisa khuda dza shango' a tshi toda u bvisela khagala uri lufu lwa Chris Hani lwo tshusa shango lothe nga vhuphara.
- Murendi u shumisa *liedzamuthu*, 'Lwo khanikha na he mbonzhe ha vha hu si na,' hu u khwathisedza uri lufu lwa Chris Hani lwo vhaisa vhatu vhanzhi na vha manwe mashango.
- Murendi u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo tsha *lifanyisi*, 'Mbilu dza vhatu dza dzikuswa sa maḍi,' a tshi khwathisedza uri vhatu vho sinyuswa/dinwa zwiḥulu nga lufu lwa Chris Hani.
- Murendi u shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo tsha *linanedzi*, 'Na vha sa athu u bebwa mudzinginyo uyu vho u pfa,' a tshi toda u ri vhudza uri lufu lwa Chris Hani lu do kwama na vha mirafho i daho.

- Tshifanyiso tsha muhumbulo tsha **linanedzi**, 'Vha tetemela ngomu vhuaweloni he vha awela,' hu u **toḁa** u sumbedza uri lufu lwa Chris Hani lu **ḁo ḁisa** nyofho na kha murafho u **ḁaho**.
- Murendi u shumisa figara dza muambo dza **mafanyisi**, 'Wo nga kholomo yo hweswaho dzhogo,' 'Wo nga mbongola yo hweswaho masaga,' a tshi dzumbulula thouni ya u pfa vhuṭungu ha lufu lwa Chris Hani we a vha e muhaga wa u lwela mbofholowo.
- Murendi u shumisa **pharadokisi/khanedzano**, 'Wo fa a wo ngo fa,' hu u khwatisedza uri naho Chris Hani o lovha mishumo yawe mivhuya a i nga hangwiwi.
- Murendi u shumisa **mafanyisi**, 'Hau vhutshilo a vhu dzimi sa tshikenzenze,' 'Vhu khou nzhangama sa mulilo wa munzhanganzhanga,' a tshi sumbedza uri naho o vholawa ha nga bvi mihumbuloni ya vhatu.
- Murendi u dovha hafhu a shumisa **mavhuvhisi/matatathino**, 'Madi a tshi thunyuluwa a wana wo no **nenga**' na 'Tshedza tshi tshi swika tsha wana wo no theuwa', a tshi amba uri mbofholowo ye a i lwela yo sala i tshi bvelela o no lovha.
- **Zwiga** madi/tshedza zwo imelaho mbofholowo.
- Murendi u dovha a shumisa **liedzamuthu**, 'Mavu a sa shone u **nanzwa** biko **la** muvhili wau', a tshi tama u ombedzela uri Chris Hani o fa a vhlungwa mavuni ha vha u guma ha mishumo yawe mivhuya.

Magumo

Murendi o kona u shumisa thouni na zwifanyiso zwa muhumbulo u bvisela khagala ṭhalutshedzo ya tshirendo itshi ya uri lufu lwa Chris Hani lwo vhaisa na u tshusa hani vhatu shangoni nga vhuphara.

[10]

MBUDZISO YA 2: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

ZWILA – BR Mafhege

- 2.1 Murendi u khou **toḁa** u sumbedza uri o no vha tsini na u lovha/fa.√√ (2)
- 2.2 Iphi 'makatshi' li sumbedza uri midifho ya **lino** shango i vha i sa tsha **ḁifha**/yo no vha tshika, i sa **lei**/a i tsha mu takadza.√√ (2)
- 2.3 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri u hula a si zwithu zwine muthu a tou nanga, zwi swika na musu u sa zwi **toḁi**/u vha mualuwa a zwi tou khethiwa, **roṭhe** ri **ḁo** swika, zwo ralo ri songo kolela vhaaluwa .√√ (2)
- 2.4 Ndi vhudipfi ha u pfela vhuṭungu,√ ngauri i buletshedza uri u vha mualuwa a zwi **ḁifhi** lune u vho nga **niwana** mutuku vhunga tshiniwe na tshiniwe hu u tou itelwa.√ (2)
- 2.5 Ee, ndi a tendelana nazwo, ngauri tshifhinga ndi tshone tshine tsha langa vhutshilo hashu, u bebwa, u aluwa u swika u tshi vha mualuwa na u lovha - zwoṭhe zwi langwa nga tshifhinga/zwi swika nga tshifhinga tsha hone.√√ (2)

[10]

MBUDZISO YA 3: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

'XUXUXU' – AA Mphaga

- 3.1 Mudziazwitshela ha na tshiphiri/u amba tshinwe na tshinwe na tshe a si vhudziswe.√√ (2)
- 3.2 Iphi 'phanzi' li sumbedza uri mudziazwitshela kha tangane na khombo/khakhathi yo vhangwaho nga kutshilele kwawe kuvhi.√√ (2)
- 3.3 Muhumbulo muhulwane ndi wa uri xuxuxu u a kona u fhambanya/ lutanya mme na nwana/mashaka.√√ (2)
- 3.4 Thouni ya fhasi tshirendoni itshi i dzumbulula vhudipfi ha u dinalea/pfa vhutungu/musi a tshi vhona mudziazwitshela a tshi lutanya dzikhonani, vhubva hawe na u sa dzula fhasi hu tshi katelwa na u sa vha na tshiphiri hawe.√ (2)
- 3.5 Ee/Ndi a tendelana nakwo. Muthu arali a tshi khou tshimbila a tshi zwifha u tea u kaidziwa nga ndila i pfisha vhutungu uri a zwi litshe.

KANA

Hai/A thi tendelani nakwo. Muthu u naka u tou kaidziwa uri a kone u shandukisa matshilele awe hu si u tou pfisha vhutungu lwa u thukhulwa milenzhe ngauri ndi zwine zwa lwa na ndayotewa ya shango.
[Mbuno NTHIHI i pfisha.]√√

(2)
[10]

MBUDZISO YA 4: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

'NDI DAKALO-ZWILILO' – BR Mafhege

- 4.1 Duvha la tsha vhatu vha tshimbila vha tshi tsa vha tshi gonya muwe na muwe e kha zwawe/ya mishumoni yo fhambanaho.√√ (2)
- 4.2 Murendi u todou ri vhudza uri vhutshiloni vhatu kha ri talifhe uri ri si dzhene/wele dzikhakhathini/zwililoni.√√ (2)
- 4.3 Vhatu vha hangwa u shumela Musiki/Mudzimu vha shumela midifho ya u difusha vho hangwa uri zwi vha tusela dakalo la vhukuma, ha vho dala zwililo.√√ (2)
- 4.4 Murendi u dzumbulula thouni ya fhasi i bviselaho khagala u sa takala/u pfa vhutungu, ngauri vhatu vha litsa u tshilela Mudzimu vha tshilela u ditakadza/u tshilela u takadza shango.√ (2)

- 4.5 Ee/Ndi a tendelana nakwo. Vhuzhi ha dzimpfu ra sedza ri do wana uri vhatu vha tou ditodela nga matshilele avho ane vha tshilela shango na u diphina vho hangwa Mudzimu.

KANA

Hai/A thi tendelani nakwo, ngauri hu na vhatu vhanzhi vhane vha lovha hu si na zwe vha tshinya.

[Zwiñwe na zwiñwe zwi pfallaho.] √√

(2)

[10]

NA

VHURENDI VHU SONGO VHONWAHO (KHOMBEKHOMBE)

MBUDZISO YA 5: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

'DZUVHA' – TN Pholi

- 5.1 Murendi u todou bvisela khagala uri mufunwa wawe o naka/ha ngo vhhifha.√√ (2)
- 5.2 Vese/mutaladzi wa 8 / 'Nge nda kundwa u vhona zwi re murahu ha thavha.√√ (2)
- 5.3 Nga ndila ye murendi a vha a tshi khou takadzwa nga mufunwa uyu, zwo mu sia a tshi vho nga muthu a sa koni u humbula zwavhudi/a songo thanyaho/tsilu.√√ (2)
- 5.4 Musi muthu a tshi toda u didzhenisa kha mafhungo a lufuno na muthu, u tea u dina tshifhinga tsha u divha matshilele a muthu onoyo/lufuno ndi bofu.√√ (2)
- 5.5 Ee, ndi a mu pfela vhutungu, ngauri o funa muthu ngeno a sa divhi matshilele awe ane a vha o vhhifhaho.

KANA

Hai, a thi mu pfeli vhutungu, ngauri u sokou tavhanyedzela u didzhenisa kha zwa lufuno ngeno na muthu wa hone a sa mu divhi.

[Kana zwiñwevho zwi pfallaho.] √√

(2)

[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A:

30

KHETHEKANYO YA B: NGANEA***NANDI NDI SHENGA?* – NE Sigogo****MBUDZISO YA 6: *NANDI NDI SHENGA?* – MBUDZISO NDAPFU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 3 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–2 u wana maraga 2

ADENDAMU

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musu vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musu vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la u fhedza musu vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Muhumbulo muhulwane ndi zwine muñwali a amba nga hazwo, zwine zwa dovha zwa gudisa/eletshedza vhathu uri vha khwinise kutshilele kwavho. Vhaanewa ndi vhathukhumbulelwa vhane muñwali a nanga u vha shumisa u bvedza muhumbulo muhulwane mafhungoni a bugu yawe. Kha vhaanewa vhahulwane ri na tshaka dzo yaho nga u fhambana sa dendele, mulutanyi na mupikisi. Buguni iyi muhumbulo muhulwane ndi wa uri vhathu kha ri shandukise kutshilele kwashu ku langiwaho nga vhutendatenda vhu si na ngoho/ha mulovha/mvelele.

Mbuno

Kha iyi nganea hu na hunzhi he vhabvumbedzwa vho fhambanaho vha tutuwedza na u bvedza uyu muhumbulo muhulwane.

Vho Madilaga na Vho Luvhani

- Vho Madilaga sa muanewa muhulwane vha hana niwana wa vhuṅa. Ndi heneḡha hune vha halifhela Vho Luvhani nge vha vha vhudza uri ngei kiliniki vho vhudzwa u pfi vho vḡifha muvhilini.
- Vho Madilaga vha pwasha khaphu ye vha vha vha tshi khou nwa ngayo tie. Vha vhudza Vho Luvhani uri vha ḡo vha ita zwe vha ita khaphu. Vho sinyuswa nga musi Vho Luvhani vha tshi vha vhudza uri Vho Tshianeo khonani yavho vha na lutshetshe. Musi Mutshutshu a tshi vhudzisa mme awe uri vha ḡo ya vha renga lini muṅwe niwana, Vho Madilaga vha a dzhenelela vha tshi fhindula nga u tou ḡoḡa mufumakadzi wavho uri muthu a no beba vhana vhanzhivhanzhi ha ngo takala zwavhuḡi ḡhohoni.
- Vho Madilaga vha vhudza Vho Luvhani uri vha ngalangadze mihwalo ngauri a vha tsha ḡoḡa lutshetshe. Izwi zwi sinyusa Vho Luvhani vha fhedza vho niḡala vha ḡuwa.
- Vho Madilaga vha sema Vho Luvhani nge vha vhudzisa dzina ḡa niwana.
- Vho Madilaga vha gungulela Vho Luvhani nge vha beba niwana e na ḡino.
- Vho Madilaga a vha imi na Vho Luvhani musi Vho Ana vho amba uri niwana wavho ndi shenga, Vho Madilaga vha vha halifhela vha ri zwa uri Tshifhiwa ndi shenga zwi khou bvuma shango ḡoḡhe lune vhone a vha zwi dzheni.
- Vho Madilaga vha sinyutshela Vho Luvhani uri vha ḡiita munna nge vha vhidza muḡanganano khathihi na u amba nga niwana wavho Tshifhiwa a no khou kolelwa uri ndi shenga.

Tshifhiwa

- Ndi niwana we khotsi vha mu hana u bva a sa athu u bebwa.
- A tshi bebwa e na ḡino ḡithihi ḡa nḡha zwo nḡniḡisa vengo na samba ḡa uri ndi shenga.
- O ḡanganedzwa na u aluswa nga mme awe ngei Polokwane.
- O vha niwana a konaho tshikoloni nge a phasa nga nḡaledzi a wana na basari ya u ya u guda ngei Germany he a phasa hone pfunzo dza masiḡasi.
- O ḡuwa na khotsi awe vḡuḡamboni ha u ambara gaweni ḡa pfunzo.
- O vha niwana o bvelelaho muḡani wa ha Madilaga nge a wana mushumo ngei ha Mercedes Benz kha ḡa Germany.

Magumo

Muṅwali o kona u shumisa Vho Madilaga, Vho Luvhani na Tshifhiwa sa vhaanewa vhahulwane u bveledza muhumbulo muhulwane wa nganea iyi. Heneḡha ndi he vhaanewa avha vha tou vḡonala zwavhuḡi vha tshi khou ḡoḡomodza muhumbulo muhulwane nge ra vḡona mbuelano na u vḡhofhekana ha muḡa uyu musi vho tenda u shanduka kha kuhumbulele na kuvhonele kwavho kwa zwithu vḡutshiloni.

[25]

NANDI NDI SHENGA – NE Sigogo**MBUDZISO YA 7: NANDI NDI SHENGA – MBUDZISO PFUFHI**

- 7.1 Mafhungo aya a tana tshipida tsha u bvedza mafhungo/nyito i takuwaho,√ ngauri ndi hune ra pfa thaidzo i re hone mutani wa ha Madilaga i tshi khou aluwa nge mutani uyo ha vuwa phambano musiniwana o bebwa e na lino la ntha.√ (2)
- 7.2 Mafhungo aya a tana Vho Madilaga:
 - Sa munna a re na vhudobeleli.
 - Vhe munna a no zwifha.
 - Sa khotsi a si na vhudifhinduleli.
 - Sa munna a laledzaho mufumakadzi wawe musiniwana o bebwa e na lino.
 Thikhedzo : Vho Madilaga a vho ngo nea muta wavho thikhedzo yo teaho musini tshi khou i toda.
 [Maraga NTHIHI kha mvumbo na NTHIHI kha thikhedzo.]√√ (2)
- 7.3 Mafhungo aya a thusedza u anetshela zwa murahu ngauri a ri hambudza ngei mathomoni a bugu he ra pfa Vho Madilaga vha tshi khou hana mihwalo, musini vha tshi ri a vha tsha toda niwana wa vhuva.√√ (2)
- 7.4 Ndi khudano ya nga nda.√ Vho Luvhani na Vho Madilaga vha khou kudana nga niwambo wa u bebwa ha niwana ane Vho Madilaga vha khou hana u mu tangedza/Vho Luvhani vha pfi vho ramba shango vha songo vhudza Vho Madilaga.√ (2)
- 7.5 Mafhungo haya a thusedza magumo a lishandi ngauri ro vha ro lavhelela uri u fhambana ha Vho Luvhani na Vho Madilaga hu do dzula ho ralo, fhedzi musini nganea i tshi fhela ri vho vhone muta wo no vhuvelelana.√√ (2)
- 7.6 Mafhungo aya a dzumbulula Vho Luvhani sa muthu a songo takalaho/o vhalalaho/o dinwaho/a re na thaidzo/a sa khou tikedzwaho nga mukalaha wawe.√√ (2)
- 7.7 Muniwali u tama ri tshi guda uri kha ri tangedze vhana vhane ra fhiwa nga Mudzimu naho vhe na vhuholefali vhufo, ngauri vha a fhedza vho no vha vhone thikho dza mita/vhabebi kha vha tikedzane kha u alusa vhana.√√ (2)
- 7.8 U ya nga siangane thaidzo dzi iswa ha makhadzi uri avhe ene a no disa thandululo na u vhuudzanya mutani wa khaladzi awe. Nganeani iyi Vho Mainganye vho disa thandululo mutani wa khaladzi avho Vho Madilaga.√√ (2)

7.9

Vho Nicholson	Vho Ana
- Vha a tangedza muthu a tshilaho na vuholefali/a vha koli.	- Vho Ana a vha tangedzi muthu a tshilaho na vuholefali/ vha a kola.
- Vha ima na ngoho/a vha tendi kha vhuloi.	- A vha imi na ngoho/vhuloi
- Ndi mudivhi wa nyimele dza vhatu.	- Ndi mutevheli wa zwa vhutendatenda ha zwa sialala/mvelele/vhuloi.

[ZWIVHILI zwi pfalaho.] √√

(2)

7.10

- Vho kolela niwana wa muzwala wavho.
- Vho niwa nga thoni phanda ha vhafunzi Vho Boshoto.
- Vho guda kutshilele kwone nga ndila i vhavhaho.
- Vho vhaisa muzwala wavho.

[ZWIVHILI fhedzi zwi pfalaho.] √√

(2)

7.11

- Ndi mufumakadzi a re na vuhali.
- Ndi mufumakadzi a sa koni u tshilisana na vhahura vhawe/vha a kola.
- Vha tenda kha samba (shenga).
- Vha na vhutenda tenda kha zwa dzianga.
- Vha toda u vhaisa vhahura.

[ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho.] √√√

(3)

7.12

Ee, zwi a tangedzea ngauri vhutshiloni ri tutuwedza khangwelano na mbuelano khathihi na u fhateha ha mita.

KANA

Hai, ngauri nga ndila ye vha vhaiswa ngayo zwo vha zwo tea uri vha si tsha vhuemelana na Vho Madilaga/Vho vha vha vha songo fanela u tenda u pfumedzana na Vho Madilaga vhe vha vha vha tshi khou hana u tangedza Tshifhiwa u bva a sa athu u bebwa na kha nyaluwo yawe yothe.

[Thikhedzo i pfalaho.] √√

(2)

[25]

ISHA LA MITODZI – NE Phaswana**MBUDZISO YA 8: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO NDAPFU**

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 3 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–2 u wana maraga 2
- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la u fhedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

ADENDAMU**Marangaphanda**

Muhumbulo muhulwane ndi zwine muṅwali a amba nga hazwo, zwine zwa dovha zwa gudisa/eletshedza vhathu uri vha khwinise kutshilele kwavho. Vhaanewa ndi vhathukhumbulelwa vhane muṅwali a nanga u vha shumisa u bveledza muhumbulo muhulwane mafhungoni a bugu yawe. Kha vhaanewa vhahulwane ri na tshaka dzo yaho nga u fhambana sa dendele, mulutanyi na mupikisi. Buguni iyi muhumbulo muhulwane ndi wa uri vhathu kha ri shandukise kutshilele kwashu ku langiwaho nga u tshila na zwiphiri kana zwidzumbe.

Mbuno

- **Vho-Loshani na Maria**
 - Vho-Loshani na Maria vha funana ngeno vhe kha vhuṅwe vhushaka.
 - Vho-Loshani vha ita uri Maria a vhfhe muvhilini.
 - Vha langana u kuputshedza Aifheli muhwalo uyo.
 - Avha vhavhili vha ita ndugiselo dza munyanya.
 - Maria ha tendi Vho-Loshani vha tshi vha vhone mutshimbidzi wa mafhungo/ṅendila ngeno Aifheli a sa imi nae.
 - Maria u ri mutshato u tea u vha hone nga murahu ha miṅwedzi mivhili, ngeno Aifheli a tshi khou toda u tshi vha hone nga murahu ha miṅwedzi mitanu.

- Vho-Maria na Vho-Aifheli vha fhedza vho malana. Vho-Aifheli a vho ngo tenda u pfulutshela Thohoyandou saizwi vho vha vha tshi tama u bvedza shango la havho.
- Vho-Maria na Vho-Aifheli vha fhambana musi vha tshi vhudzwa nga ha u funana ha Musatondwa na Rotondwa. Vho-Maria vha ri nwana wavho a nga si funane na nwana wa Vho-Loshani ngauri ndi mutuku. Vho-Maria vha ita na u lidza na tsaniwa.
- Fhungo la uri Musatondwa na Rotondwa vha tea u malana li disa phambano vhukati ha Vho-Loshani na Vho-Aifheli, nge Vho-Loshani vha hana avha vhana vha tshi malana ngeno Aifheli ene a tshi ima na la uri vhana kha vha malane. Vho-Loshani vho fhedza vho pfuluwa afha Folovhodwe nge vha vhona zwithu zwo no vhifha.
- Tshiphiri tsha Vho-Loshani na Maria tsho fhedza tsho bvela khagala.

Magumo

Munwali o kona u shumisa Vho-Loshani na Maria sa vhaanewa vhahulwane u bvedza muhumbulo muhulwane wa nganea iyi. Henefha ndi he vhaanewa avha vha tou vhone zwavhudi vha tshi khou totomodza muhumbulo muhulwane nge ra vhona mbuelano na u vhofhekana ha muta wa Aifheli, naho vhana vha songo tenda u litshana.

[25]

KANA

MBUDZISO YA 9: ISHA LA MITODZI – MBUDZISO PFUFHI

- 9.1 Mafhungo aya a tana tshipida tsha nyito i takuwaho/u bvedza mafhungo, Vho-Aifheli vho takalela u bebiwa ha nwana (Rotondwa) nga mufumakadzi wavho, fhedzi Maria u nana u sumbedza u liwa nga tshivhi tshawe/nwana o bebwa o swifhala nahone a tshi fana na Vho-Loshani/u hana ha Vho-Aifheli u pfulutshela Thohoyandou zwi mu engedzela thaidzo. (2)
- 9.2 Aifheli u funa muta wawe na u tangedza nwana o bebwaho mutani. Mafhungoni e ra vhala Aifheli u vhone o takalela u bebwa ha nwana Rotondwa, khathihi na u tangedza vhutswu hawe/a tana Aifheli sa munna o talifhaho a sa dzhiwidzhiwi nga mihumbulo ya mufumakadzi, o hana u pfulutshela Thohoyandou musi Maria a tshi ri kha ri pfuluwe. [Maraga 1 ya mvumbo, na 1 ya thikhedzo] (2)
- 9.3 Mafhungo a u bebwa ha nwana Rotondwa, a ri humbudza zwa murahu zwa musi mihwalo iyi i tshi pometshezwa/kuputshedzwa ene Aifheli we a fhedza o i tangedza nga zwanda zwivhili. (2)
- 9.4 Ndi khudano ya nga nda. Ri pfa Maria na munna wawe Vho-Aifheli vha tshi fhambana zwi khagala nga ha vala la nwana/u hana u pfuluwa.

KANA

Khudano ya nga ngomu. Lunane/lunzili lwa Maria lwa Thohoyandou ndi nzumbululo ya uri ene munene u khou liwa nga tshivhi tshawe/tshiphiri tshawe tsha u divha uri nwana a si wa Aifheli. Hezwi hu tou vha u dzumba thumbu nga madamu, ngeno ene Maria a tshi divha ngoho.

[Maraga l ya lushaka lwa khudano na l ya thikhedzo.]√√ (2)

9.5 Aifheli u sumbedza u takalela u bebiwa ha nwana wawe wa mutukana we a irwa dzina la Rotondwa.√√ (2)

9.6 Ro vha ro lavhelela uri Aifheli a tshi tou wana uri nwana a si wawe u do thatha mufumakadzi wawe, fhedzi bugu i tshi fhela ene a vho tangedza u dzula nae o mu hangwela kha vhukhaxhi hothe he a ita.√√ (2)

9.7 - Muñwali u tama ri tshi guda uri a hu na tshiphiri tshine tsha sa do bvela khagala/u dzula na tshiphiri zwi a vhangela malwadze .
 - Kha ri thanye dzikhonani dzine dza nga ri dzhiela vhafumakadzi.
 - Ri guda uri hu na khonadzeo ya uri vhana vha muthu vha nga malana arali vhabebi vha tshi khou tshila vhutshilo ha tshidzumbe.
 [ZWIVHILI fhedzi zwi pfalaho.]√√ (2)

9.8 Siangane ya u ambisa musidzana nga vhurifhi zwi dzumbulula mudzedze wa tshifhinga tsha kale he vhananga vha vha vha tshi shavha u amba vho livhana zwifhatuwo na vhasidzana, vha tou vha nwaleta marifhi.√√ (2)

9.9

Vho-Josephina	Vho-Maria
- Vha fhulufhela munna muthihi.	- Vha funa vhanna vhavhili.
- Vha funa muta wavho.	- A vha funi muta wavho/vho dala tshimbevha.

[ZWIVHILI zwi pfalaho.] √√ (2)

9.10 - Tshiphiri tsho fhedza tsho bvela khagala.
 - Vhana vha khotsi vho fhedza vho malana.
 - Musatondwa o fhedza o farwa nga vhulwadze ha muhumbulo.
 - Vhomme vho fhedza vha khou lwala.
 - Vho-Loshani vho shanduka u vha tshidakwa.
 - Vha pfulutshela Shakadza.
 [ZWIVHILI fhedzi zwi pfalaho.] √√ (2)

9.11 - Maria u funa Vho-Loshani vha re na muti wavho ngeno o fhulufhedzisana u malana na Aifheli.
 - Maria u pometshedza/kuputshedza thumbu Aifheli ngeno a tshi divha uri ndi ya Vho-Loshani.
 - Maria u tshila mutani e na tshiphiri tshe a si vhudze munna wawe.
 [ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho.]√√√ (3)

9.12 Ee, zwe Aifheli a ita zwa u tangedza mufumakadzi wawe ngeno a tshi vho divha tshiphiri ndi liga lavhudi la u sumbedza uri naho vhatu vho khakhelana zwihulu vha tea u farelana vhutshiloni.

KANA

Hai, Aifheli o vha o tea a songo tsha tenda u dzula na muthu a sa fhulufhedzei, wa u tshila na zwiphiri zwi sa tangedzeiho.

[Mbuno i pfalaho i avhelwe maraga MBILI.]√√

(2)
[25]

KANA

KHUVHANGANYO YA FOLUKULO – RV Tshikovhi

MBUDZISO YA 10: *KHUVHANGANYO YA FOLUKULO – MBUDZISO NDAPFU*

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 3 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–2 u wana maraga 2

ADENDAMU

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la u fhedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Manwalwa a sialala a na mushumo wa u sumbedza uri u farisana na u tutuwedzana zwi ita uri vhutshilo vhu leluwe. Manwalwa a sialala a ri bveledzela vhaanewa vha ndeme nga mishumo yavho naho vho nyadzea, hu tshi katelwa na ngoho dza vhutshilo dzine ra tea u dzi tangedza. Lungano na tshikhodo zwo nekedzwaho zwi khwathisedza izwi.

Mbuno

- Nga lungano lwa 'Mutangano wa phukha' muñwali u tana uri lunyadzo a lu todei, ngauri onoyo ane a nyadzea ndi ene ane a nga bveledza mushumo u lemela ho u fhira vathu vhahulwane na vha re na maanda. Kha lungano tshibode tsho taniwa tshi muanewa a nyadzeaho vhukuma, tsha ri tshi tshi toda u gwa dziñwe phukha dza tshi nyadza, fhedzi tshone tsha gwa u swika maði a tshi bva.
- U farisana ha phukha ho thoma u vhone kha u vhidza mutangano.
- U imbelela ha dziñwe phukha u itela u nea nungo tshibode uri tshi vhe na maanda a u bwa maði u swika a tshi bva zwi tana u farisana.
- Muvhuda u taniwa sa muanewa ane a si tode u shuma, fhedzi u tshi toda u la /shumisa zwo shumiwaho nga dziñwe phukha. Izwi ri zwi vhone musu muvhuda wo hana u bwa maði na dziñwe phukha, fhedzi maði o no bva u tshi ya u tshi nwa musu dziñwe phukha dzo bva nga u wa shumisa vhutali ha u fhura phukha yo salaho i tshi khou linda maði.
- Ndou yo taniwa i phukha khulwane ine yo shaya nungo dza u bvisa maði na u dovha hafhu ya shaya vhutali nge ya fhurwa nga muvhuda wa nwa maði wo i vhotha.
- Tshibode tshi dovha hafhu tsha nyadziwa musu tshi tshi ri tshi do sala tshi tshi linda maði musu dziñwe phukha dzo bva.
- Tshibode tsho shumisa vhutali u fara muvhuda nga u tsha didodza vhulimbo tsha fasha ula muvhuda we wa vha u tshi balela dzila dziñwe phukha nga vhutali hawo.
- Tshikhodo tsha sialala tsha 'Vhalaudzi vha Lwamondo,' murendi u tana na u khoða Vhalaudzi vha Lwamondo sa vharangaphanda vho taluleaho, vha vuhali.
 - Murendi u bveledza Vhalaudzi vha Lwamondo vhe vathu vane vha fulufhela kha zwifho/vhadzimu/pfene Nemungadi. Ndi vhahali vha vhahali vha divhaho zwitirathedzhi zwa nndwa.
 - Vhalaudzi vha fhulufhela kha vhone vane na u luvha kha mahosi avho. Ndi vathu vha sa levheli vane vathu nahone vha re na matshiliso na mulalo, fhedzi vha tou hana u levhelwa nge vha fhulufhela u dilwela nga mbado. U shumisana na u farisana ndi wone muano wavho.
 - Mvelele na lutendo lwavho zwo disendeka kha mulalo na vhadzimu vavho.

Magumo

Muñwali o kona u shumisa lungano na tshirendo tsha sialala u bvisela khagala vhungoho ha likumedzwa lo nekudzaho kha iyi mbudziso hu si na u timatima. Mañwalwa a sialala a sumbedza uri u farisana na u tutuwedzana zwi ita uri vhutshilo vhu leluwe. Mañwalwa a sialala a ri bveledzela vhaanewa vha ndeme nga mishumo yavho naho vho nyadzea.

[25]

KANA

MBUDZISO YA 11: KHUVHANGANYO YA FOLUKULO – MBUDZISO PFUFHI

- 11.1 Bele-la-Mambo o tutshela shango la vhokhotsi awe nga niwambo wa muvhango wa vhuhosi.√√ (2)
- 11.2 Ndi ledzhendi/mafhungolungano,√ ngauri lungano ulu lu sumbedza divhazwakale ya Vhavenda sa lushaka/ndi mafhungo ngoho o bvelelaho kale a ambaho nga ha Vhavenda vha tshi da fhano Afrika Tshipembe.√ (2)
- 11.3 - 'Mativha o xa'. √
- Vha tshi dzama. √ (2)
- 11.4 Vele-la-Mbeu kutshilele kwawe kwo vha ku kwa tshituhu zwe zwa ita uri a ofhiwe nga vhathu nahone a vho fhedza a tshi vhusa Vhavenda vhothe na zwigwada zwe a si de nazwo.√√ (2)
- 11.5 Muanetsheli wa mafhungo u khou tama vhavhali vha tshi divha vhubvo ha Vhavenda na uri vho swikisa hani hune vha vha hone namusi.√√ (2)
- 11.6 Zwi ri disela tshifanyiso tsha uri Vhavenda ndi vhathu vha madambi/manditi/vha rangwaho phanda nga vhadzimu ngauri ngomalungudu yo vha i tshi ita zwi mangadzaho vha fhedza vho kunda kha nndwa dzothe. (2)
- 11.7 Hai, a tshi tanganedzei, ngauri o vhulaha vhathu vhanzhi a tshi itela u vhusa na u dzhia shango.

KANA

Ee, zwi a tanganedzea, ngauri vhuhosi na shango zwi tou lweliwa u swika vhanwe vha tshi kundwa vha konaha u dzhielwa zwine vha vha nazwo.

[Na zwiⁿⁱwe zwi p^{fa}laho.] √√√

(3)

[15]

- 11.8 Murendi u tama u ri vhudza uri Thovhele Phiriphiri Tshivhase ndi muthu a sa sendelwi/doweilei ngauri mavhusele awe a a vhaisa/konda.√√ (2)
- 11.9 Ndi lifanyisi,√ li khou khwathisedza uri Phiriphiri Tshivhase ndi muhali ane zwi a konda u imedzana nae kha nyimele dzo fhambanaho/kuvhusele kwawe ku a vhavha vhukuma.√ (2)
- 11.10 Thovhela Phiriphiri Tshivhase ndi khosi i sa ofhi ine musu i tshi lwa a i humeli murahu/u lwa o ditsireledza nga muri.√√ (2)
- 11.11 Muhumbulo muhulwane ndi wa u sumbedza maanda e Thovhele Tshivhase a vha e nao kha kuvhusele kwawe kwa tshituhu kwa muimawoga, a sa thetshesesi vhathu.√√ (2)
- 11.12 Ndi nga sasaladza kutshilele kwawe kwa tshituhu kwa u sa thetshesesa vhañwe vhathu.

KANA

Ndi nga khoda uri Thovhela Ratshimphi Tshivhase ndi murangaphanda wa muhaga a lwelaho na u tsireledza vhathu vhawe.

[Maraga MBILI kha muhumbulo u pfalaho.]√√

(2)
[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

MBUDZISO YA 12: *U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA* – MBUDZISO NDAPFU

U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 3 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–2 u wana maraga 2

ADENDAMU

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la u fhedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Khudano ndi u fhambana/semana/lwa/hanedzana vhukati ha vhatambi/zwigwada kana mutambi ene mune. Hu na tshaka mbili dza khudano, ya nda ine ya vhonala zwi khagala vhukati ha vhatambi/zwigwada na ya ngomu ine khayi mihumbulo ya mutambi ene mune ya lwedzana ngomu hawe. Vhatambi ndi vhatshukumbulelwa vhane muniwali a vha shumisa u bveledza mafhungo a dirama yawe.

Mbuno

Khudano dza nda

- Hu vha na khudano vhukati ha Mashudu na Vho-Nefefe musi vha tshi khou mu kaidzela u vhuya vhusiku.
- Vho-Marita vha semana na Vho-Nefefe musi vha tshi khou imelela Mashudu kha kutshilele kwawe kwo bvaho ndilani.

- Khwathisani u rwa Mashudu a tshi khou mu rwela vhubva hawe ha u sa toda u shuma mishumo ya hayani na u funesa hawe vhatukana.
- Vho-Marita vha semana na Khwathisani musi a tshi lingedza u vha eletshedza kha u lema havho Mashudu.
- Hu vha na khudano vhukati ha Lufuno na Mashudu musi Mashudu a tshi wanulusa uri Lufuno u vho funana na Susan.
- Ri dovha hafhu ra vhona khudano vhukati ha Lufuno na Tshibio vha tshi lwela Mashudu.
- Ri vhona Mashudu na Vho-Ludwevha vha tshi lutana nge Mashudu a si ite mushumo wa tshikolo.
- Ri dovha hafhu ra vhona khudano vhukati ha Vho-Marita na Vho-Ludwevha musi vha tshi khou vha semela uri vha khou neesa Mashudu mishumo ya tshikolo.
- Vho-Nefefe vha rwa Mashudu vha tshi khou mu rwela uri ha iti mishumo ya tshikolo nahone u delela vhadededzi tshikoloni.
- Mashudu u semana na mme awe musi vha songo mu bikela mbuvha na musi vha tshi vho hana musi a tshi tuwa na Tsaniwani nga murahu ha musi vho lora muloro u shushaho.
- Khudano i vha hone vhukati ha Heleni na Tsaniwani musi vha tshi khou lwela uri Tsaniwani o vhuya na muwe musadzi wa Venda.
- Khudano i vha hone vhukati ha Mashudu na Heleni vha tshi khou lwela Tsaniwani lwe a fhedza o mu shushedza nga lufhanga, Mashudu a shavhela badani a mbo di thulwa nga goloi a lovha.

Khudano ya ngomu

- Khudano i dovha ya vha hone kha Vho-Marita musi vha tshi vho disola kha u lema havho Mashudu lwe vha vho fhedza vho dzhia na vhutshilo havho.

Magumo

Muniwali o kona u shumisa vhatambi u bvisela khagala khudano dzo fhambanaho mafhungoni a dirama iyi. Vho-Marita vha lema Mashudu na u pikisana na munna, vha a divhulaha nga philisi khathihi na u fhambana ha vhaiwe vhatambi zwo thusedza u bvedza khudano afha diramani iyi.

[25]

MBUDZISO YA 13: *U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA* – MBUDZISO PFUFHI

U LEMA HU FHIRA U LOTSHELWA – IP Demana

- 13.1 Mafhungo aya a tana tshipida tsha nyito i takuwaho/u bvedza mafhungo,√ ngauri ri vhona Mashudu a tshi svela phanda na dzema la u funa vhatukana.√

(2)

- 13.2 Tshi vhangaho khudano ndi phungo ya uri Mashudu u pfana na Tshibio/Mashudu u khou humbulela uri Lufuno u funana na musidzana (Susan)/U sa fhulufhedzea ha avha vhavhili.√√ (2)
- 13.3 Lufuno u olwa sa mubvumbedzwa a sa fhulufhedzei kha mufunwa wawe nga u pfana hawe na musidzana (Suzan)/Muthu ane a funa Mashudu.√ Ngauri ri mu pfa a tshi khou luvhelela na u khwathisedza uri u a funa Mashudu.√ (2)
- 13.4 Mafhungo aya a thusedza u ri humbudza zwa murahu he mme a Mashudu vha vha vha tshi mu tendela u funa vhatukana, khathihi na u mu imelela musi khotsi awe vha tshi lingedza u mu kaidza.√√ (2)
- 13.5 Mufhindulano uyu u ri dzumbululela mudzedze wa tshifhinga tsha zwino, hune musidzana a vha na vhatannga vhanzhi na u fhindula mutannga wawe a sa vhuyi a sumbedza u mu thonifha na luthihi.√√ (2)
- 13.6 Mulaedza ndi wa u kaidza vhabebi, nga maanda vhomme uri vha songo lema vhana, ngauri zwi nga vhangaphanzi/khombo mutani.√Mafhungoni a dirama iyi Vho-Marita vha lema nwana wavho Mashudu vha fhedza vho divhulaha na ene a vho lovha nge a thulwa nga goloi a tshi khou shavha u thavhiwa nga Heleni musadzi wa Tsaiwani.√√ (3)
- 13.7 - O vhulaisa Mashudu.
- O litshisa Mashudu tshikolo.
- O ita uri Vho-Marita vha divhulahe.
- O vhangela mufumakadzi wawe khombo/khakhathi.
- O kwasha muta wa Vho-Nefefe.
- Ha tsha fhulufhelwa nga mufumakadzi wawe.
[ZWIRARU zwi pfallaho.] √√√ (3)
- 13.8 Muñwali u shumisa ndango ya tshiteidzhi nga ndila heyi a tshi itela u sumbedza uri Mashudu ha tshe na ndavha na Lufuno, nahone ndi tsumbo ya uri ha tsha mu funa.√√ (2)
- 13.9 U tahiswa ha Mashudu nga Tsaiwani zwo thusedza u bvedza magumo a lishandi ngauri zwe a vha o lavhelela zwone zwauri u khou ya u diphiya na munna wawe ngei tshikhuwani a zwo ngo tsha ralo; o vho fhedza o lovha nge a vho thulwa nga goloi a tshi khou shavha Heleni we a vha a tshi khou mu shushedza nga lufhanga.√√ (2)
- 13.10 Ee, ndi a mu pfela vhuṭungu ngauri o dzhena mulanduni nga nthani ha vhukhaki he ha itwa nga Tsaiwani munna wawe/o shushedza Mashudu nga lufhanga zwa vho ita uri Mashudu a shavhele badani a thulwe nga goloi a mbo di lovha.

KANA

Hai, a thi mu pfeli vhutungu ngauri tsheo ye a dzhia ya u shushedza Mashudu nga lufhanga yo vha yo khakhea nga maanda.
[Maraga MBILI kha thikhedzo i pfallaho] √√

(2)

- 13.11 - U vhuya vhusiku
- U sa pfa vhabebi na khaladzi musi vha tshi mu kaidza.
- U funana na vhatukana vhanzhi.
- U shumelwa nga mme ene o dzula a tshi khou pennda nala.
- U disa vhatukana mudini.
- U sa riwala mishumo ya tshikolo.
- U sa thonifha mudededzi wawe.
- U tahela Tsariwani.
[ZWIRARU fhedzi zwi pfallaho.] √√√

(3)
[25]

MBUDZISO YA 14: TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO NDAPFU

TSHILWAVHUSIKU – TT Mudau

KHA VHA DZHIELE NZHELE: Vha shumise adendamu iyi khathihi na rubriki i re mafhedziseloni.

Maraga dza mbuno: 15

Maraga dza tshivhumbeo na luambo: 10

Maraga dza tshivhumbeo na luambo dzi avhelwe nga ndila i tevhelaho:

- Tshivhumbeo: (Mathomo, mutumbu, magumo) maraga dza 6
- Luambo: maraga 4 dzo avhelwa nga ndila hei:
 - Arali e kha khoudu 4–5 u wana maraga 4
 - Arali e kha khoudu 3 u wana maraga 3
 - Arali e kha khoudu 1–2 u wana maraga 2

ADENDAMU

- Izwi hu tou vha mutheo wa u tola/maka mbudziso iyi. Zwi tevhelaho kha zwi shumiswe sa tsumbandila/maga a u thusedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.
- Vhalingiwa vha nga nekeda tsumbo/vhupfiwa/mbuno dzo angalalaho vhukuma musi vha tshi tikedza makumedzwa/vhuimo/kuvhonele kwavho.
- Kha vha shumise rubriki i re kha siatari la u fhedza musi vha tshi tola/maka mbudziso iyi.

Marangaphanda

Khudano ndi u fhambana/semana/lwa/hanedzana vhukati ha vhatambi/zwigwada kana mutambi ene mune. Hu na tshaka mbili dza khudano, ya nda ine ya vhonala zwi khagala vhukati ha vhatambi/zwigwada na ya ngomu ine khayi mihumbulo ya mutambi ene mune ya lwedzana ngomu hawe. Vhatambi ndi vathukhumbulelwa vhane muwali a vha shumisa u bvedza mafhungo a dirama yawe.

Mbuno

- Hu vha na khudano ya nga ngomu ine ya vha hone kha Vho Gangashe na Vho Mudzulikutama musi vha tshi khou vhalhedzwa nga zwiito zwa Maforotereke vhane vha khou tambudza vhadzulapo na u dzharatela shango le vha tou swielelwa lwa tshifhinganyana.
- Khudano i vha hone kha Khosi Vho Tshilwavhusiku musi vha tshi khou dinwa nga zwine mavhuru vha si tsha toda u tuwa shangoni lavho.
- Hu dovha ha vha na khudano vhukati ha Maforotereke na Mphelekedzeni musi vha tshi mu rwela uri o wanala a tshi khou todou tswa khuhu, zwe ha fhedza ho vhulawa na mmbwa dzawe mbili na ene a fhedza o lovha nga nthani ha mafuvhalo.
- Luka u kudana na mufumakadzi wawe Ledia musi a tshi mu eletshedza uri vha pfuluwe.
- Hu vha na khudano vhukati ha Luka na Piet musi Luka a tshi sinyuswa nge Piet a ri Afrika li na vha vhalo vhane vha vha vharema.
- Khudano i vha hone vhukati ha Luka na Derek musi Luka a tshi sinyuswa nga Derek a tshi ri vharema na vhone ndi vhatu a si dziphukha.
- Hu na khudano vhukati ha Maforotereke na vhalanda vha Thovhele Tshilwavhusiku, he Maforotereke a vho vha shushedza nga zwigidi.
- Ri dovha hafhu ra vha khudano vhukati ha Ntsieni na Maforotereke musi vha tshi mu rwela uri kholomo ye a vha a tshi khou i hama yo raha khanelo.
- Hu dovha hafhu ha vha na khudano vhukati ha vhalanda vha Thovhele Tshilwavhusiku na Maforotereke nga murahu ha musi vho rwa Ntsieni, madzuloni a u ri hu dzudzanywe mafhungo vha vho shakuliswa.
- Ri dovha hafhu ra vha na khudano ya nga ngomu ya musi Tshilwavhusiku a tshi vho humbula u lugisela u bva pfumo la u lwa na Maforotereke.
- Khudano i vha hone vhukati ha mmbi ya Thovhele Tshilwavhusiku na Maforotereke lwe a fhedza o vha tshothela vhusiku a vha vhulaha.

Magumo

Muwali o kona u shumisa vhatambi u bvisela khagala khudano mafhungoni a dirama iyi. U dihedza ha Maforotereke kha shango la Tshilwavhusiku zwo fhedza zwo vha vhulaisa nga vha vha shango.

[25]

KANA

MBUDZISO YA 15: TSHILWAVHUSIKU – MBUDZISO PFUFHI**TSHILWAVHUSIKU – TT Mudau**

- 15.1 Mafhungo aya a tana tshipida tsha nyito i takuwaho/u bveledza mafhungo,√ ngauri ndi hone hune ra khou vhona u hulela ha thaidzo ya Maforotereke ya musu Luka a tshi hana u dzhia ngeletshedzo dza vhanwe vhatu.√ (2)
- 15.2 Tshi vhangaho khudano ndi musu Luka a tshi dinwa nga zwe khotsi awe Vho-Piet vha ri shango ndi la vharema.√√ (2)
- 15.3 Luka u olwa sa mubvumbedzwa a sa lengi u dinalea/ ha thonifhi vhatu vhahulwane.√ Ngauri ri mu pfa a tshi khou sinyuswa nga musu khotsi awe Vho-Piet vha tshi ri shango a si lavho/u amba na khotsi awe nga ndila ya lunyadzo/u na vuhovheleli ngauri u vhanganga zwi si zwawe. [Maraga 1 ya mvumbo, na 1 ya thikhedzo.]√ (2)
- 15.4 A ri thusedza u anetshela zwa murahu ngauri a ri humbudza nga ha u gungula ha vharema vhe vha dzhielwa shango nga Maforotereke musu mafhungo a dirama iyi a tshi thoma. √√ (2)
- 15.5 Zwi dzumbulula tshifhinga tsha kale he Maforotereke a vha a tshi dzhiela fhasi vharema na u vha pwanyeledza/dzhiela zwi re zwavho.√√ (2)
- 15.6 Mulaedza ndi wa uri vhatu musu vho sendelelwa lwa tshifhinganyana nga vhanwe vha shango, vha tea u fhulufhedzea kha mulanga we vha ita ngauri zwa sa ralo hu nga fhedza ho no vha na dzinndwa dzine dza nga disa na mabulayo.√ Mafhungoni a dirama iyi Maforotereke o tendelwa uri a vhe o awela shangoni la Swongozwi, vha vho hana u tuwa zwa vho vhanganga uri Tshilwavhusiku a vha tshotele vhusiku vho edela. [Maraga 1 ya muhumbulo, na 2 dza thikhedzo.]√√ (3)
- 15.7 - Vho vhanganga nndwa.
- Maforotereke vho vhulawa nga vhunzhi.
- Zwo tshinya vhushaka vhukati ha mavhuru na vharema. [ZWIRARU zwi pfalaho.]√√√ (3)
- 15.8 Muñwali u shumisa ndango ya tshiteidzhi nga ndila heyi a tshi itela u sumbedza uri Luka u nyadza khotsi awe musu vha tshi khou edzisa u mu eletshedza, zwe zwa fhedza zwo mu okela masimbe nthha ha thoho.√√ (2)
- 15.9 Zwi thusedza uri Tshilwavhusiku we a vha o swielela maforotereke nga mulalo na nyanđano a vho fhedza a tshi vho tou lwa navho uri vha bve kha shango lawe, lwe ha vho vha na mabulayo a shushaho.√√ (2)

- 15.10 Ee, ngauri zwe a tangana nazwo zwi a vhavha.
O vhulawa naho o vha a tshi khou ima na uri Maforotereke vha fhire kha shango la Swongozwi.

KANA

Hai, ngauri munna wawe na mañwe maforotereke vho vha vho dihahedza kha shango li si lavho.

[Maraga 2 kha mbuno i pfalaho.]√√

(2)

- 15.11 - Ndi nga sasaladza u sa thetshesela hawe mufumakadzi na vhañwe vhathu.
- Ndi sasaladza u hanelela kha shango li si lawe.
- Ndi sasaladza muya na kuhumbulele kwa u nyadza vharema.
- Ndi sasaladza u tambudza vharema.
- Na u sa thetshesela/nyadza khotsi awe.

[ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho.] √√√

(3)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25

MARAGAGUTE: 80

KHETHEKANYO YA A: RUBRIKI YA U TOLA MAANEA A LITHERETSHA – MBUDZISO NDAPFU: VHURENDI [MARAGA: 10]

Khritheria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili Tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU	5-6	4	3	2	0-1
Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwaṭhisedza nga vhuṭanzi na kupfesesele kwa tshibveledzwa	- Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho - Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwaṭhisedzo yo dziaho u bva kha tshirendo - U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo	- U sumbedza u pfesesa na u sengulusa thoho nga ndila yone - Phindulo ndi yo faredzaho zwidodombedzwa zwi khagala - Mbuno dzi pfaḏzaho dzo nekedzwa, naho dziṅwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika heneḑho - U pfesesa ha lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo	- Tsenguluso i fushaho/linganelaho ya thoho - Hu na dziṅwe mbuno dzavhuḑi dzi tikedzaho thoho - Naho dziṅwe dza mbuno dzo tikedzwa, hu ḑi vha na vhuṭanzi vhu sa tendiseiḑo - U pfesesa ha mutheo ha lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo	- Tsenguluso ya thoho i sa fushi - Hu na tshaedzo khulwane ya mbuno dzi tikedzaho thoho - Kupfesesele kwa fhasi kwa lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo	- A hu na u pfesewa ha thoho - A hu na thikedzo u bva kha tshirendo - Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liṅwalwa (vhurendi) na tshirendo
ZRN=6					
MARAGA DZA 6					
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO	4	3	2	1	0-1
Tshivhumbeo, thevhekano i pfaḏzaho na kuṅekedzelwe kwa mafhungo Luambo, thouni na tshitaila zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu	- Tshivhumbeo tsho lunzhedzanaho tshoṑhe - Mbuno dzo lundwa tshidele nahone dza bveledzwa zwi khagala tshoṑhe - Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a ṑokonya, nahone zwo lulama - A hu na vhukhaxhi vhu vhonealaho ha girama, mupeleṑo na zwiḑa zwa u vhalala	- Tshivhumbeo tshi re khagala na mbuno dzi tevhelelanaho lu pfaḏzaho - Thevhekano ya mbuno i a pfaḏza - Luambo, thouni na tshitaela vhuṅzhi zwo lulama	- Hu ḑi vha na vhuṅwe vhukhaxhi ha tshivhumbeo - Maanea/Phindulo i shaedza thevhekano yo fhateaho ya kupfesesele na ndunzhendunzhe - Luambo lwo faredza vhu khaxhi vhu si gathi, thouni na tshitaela hunzhi zwo tea	- Tshivhumbeo tsho pulaniwa lwo khakheaho - Mbuno a dzo ngo dzudzanywa lu pfaḏzaho - Vhukhaxhi ha luambo vhu khagala - Thouni na tshitaila a zwo ngo tea	- Tshivhumbeo tsho khakheaho tshoṑhe - Vhukhaxhi vhuṅzhi ha luambo na tshitaila
TL=4					
MARAGA 4					

THANYELANI: Arali mulingiwa a sa dzhiela zwi re ngomu lwa tshoṑhe a riwala maanea, kha vha mu avhele maraga dza 0 kha zwi re ngomu, tshivhumbeo na luambo.

KHETHEKANYO YA B NA C: RUBRIKI YA U TOLA/MAKA MAANEA A LITHERETSHA – PHINDULO NDAPFU: NGANEA/FOLUKULO NA DIRAMA [MARAGA: 25]

Khriteria	Vhukoni ha nthesa	Tshikili tshone	Vhukoni ha vhukati/ho linganelaho/vhu fushaho	Vhukoni ha fhasi	U sa kona
ZWI RE NGOMU Tsenguluso ya thoho Tshidziki tsha mafhungo/u khwathisedza nga vhutanzi na kupfesesele kwa tshibveledzwa MARAGA 15 ZRN= 15	12-15 - Phindulo ya mathakhethakheni/nthesa: 14-15 Phindulo ya mathakheni/ntha: 12-13 - Tsenguluso yo nwelelaho ya thoho - Mbuno dzo angalalaho dzi gobolaho; hu na khwathisedzo yo dziaho u bva kha tshibveledzwa - U pfesesa ha nthesa ha lushaka lwa liiwalwa na tshibveledzwa	9-11 - U sumbedza u pfesesa na u sengulusa thoho nga ndila yone - Phindulo ndi yo faredzaho zwidodombedzwa zwi khagala - Mbuno dziiwe dzi pfadzaho dzo nekcedzwa, naho dziiwe dzadzo dzi songo tou tikedzwa u swika henefho - Hu na vhutanzi ha u pfesesa lushaka lwa liiwalwa na tshibveledzwa	6-8 - U pfesesa thoho lwo linganelaho/hu songo godombelaho; a si zwothe zwiatalusi zwo dodombedzwa - Hu na dziiwe mbuno dzi tikedzaho thoho - Maiwe makumedzwa o tikedzwa, fhedzi vhutanzi a vhu tendisei tshifhinga tshothe - U pfesesa liiwalwa na tshibveledzwa hu songo fhelelaho	4-5 - U pfesesa thoho lwa u tou phuphuledza; a hu tou vha na zwiwe zwiatalusi zwo senguluswaho nga vhudalo - Mbuno thukhu dzi tikedza thoho - Makumedzwa a tshimbilelanaho ndi matukutuku - U pfesesa hutuku ha liiwalwa na tshibveledzwa	0-3 - U pfesesa hutukutuku ha thoho - Ndingedzo yo rembedaho/i songo khwathaho ya u fhindula mbudziso - Makumedzwa ha tendisei na kathihi - Mugudi ha na ndivho ya lushaka lwa liiwalwa kana tshibveledzwa
	8-10 - Tshivhumbeo tsho lunzhezana tshothe - Marangaphanda na magumo ndi zwa nthesa - Makumedzwa o vhekanywa zwavhudi nahone a bveledzwa zwi khagala - Luambo, tshitaela, na thouni zwo vhibva, zwi a tokonya, nahone zwo lulama	6-7 - Tshivhumbeo tshi re khagala na makumedzwa a tevhelelanaho lu pfadzaho - Marangaphanda na magumo na dziiwe phara zwo dzudzanywa nga ndila yo faranaho - U tevhekana hu pfadzaho ha makumedzwa - Luambo, thouni na tshitaela hunzhi zwo lulama	4-5 - Hu na vhuwe vhutanzi ha tshivhumbeo - U pfadza na ndunzhendunzhe zwi di vha hone, fhedzi zwo faredza vhukhaki - Hu na vhukhaki vhu vhone lwa luambo; thouni na tshitaela hunzhi zwo tea - Phara hunzhi dzo lulama	2-3 - Tshivhumbeo tsho pulaniwa nga ndila yo khakheaho - Makumedzwa ho ngo vhekanywa nga ndila i pfadzaho - Vhukhaki ha luambo vhu khagala - Thouni na tshitaela a zwo ngo tea - Phara dzo khakhea	0-1 - U shaea ha tshivhumbeo tsho pulaniwaho zwi khakhisa thevhekano ya likumedzwa - Vhukhaki ha luambo na tshitaela zwi itisa uri phindulo iyi i kundelwe u swikelela - Thouni na tshitaela a zwo ngo tea - Phara dzo khakhea
TSHIVHUMBEO NA LUAMBO Tshivhumbeo, thevhekano i pfadzaho na ku nekcedzwe kwa mafhungo Luambo, thouni na tshitaela zwo shumiswaho kha maanea/phindulo ndapfu MARAGA 10 TL=10	20-25	15-19	10-14	5-9	0-4
MARAGANYANGAREDZI					